

ВРАЖАЄ КРАСА ЙОГО ІНТЕЛЕКТУ
Слово на пошану дійсного члена НТШ,
професора Анатолія Свідзинського
з нагоди його 80-ліття

Ярослав ДОВГИЙ

Розповідь про дійсного члена НТШ професора Анатолія Свідзинського з нагоди його 80-ліття розпочну з передання фрагментів декількох діалогів. Ось вони.

Діалог 1-й – на вченій раді фізиків (Львів, понад десять років тому): – Шановні колеги, – звертається головуєчий, – святий обов’язок університетської професури створювати нові сучасні навчальні посібники з найважливіших галузей науки, зокрема, з квантової механіки, електродинаміки, методів математичної фізики ...

– Книгу “Математичні методи теоретичної фізики” недавно видав проф. Свідзинський, так що студен-

ти і аспіранти України вже мають модерний посібник високого наукового рівня.

Діалог 2-й – у редакції ж. “Світ фізики” (5 або 6 років тому):

– Яку книгу можна було б рекомендувати як наступний том серії “Бібліотека молодого науковця”?

– Це могла б бути книга проф. А.Свідзинського “Самоорганізація і культура”, нове слово в культурології. Концепції такого масштабу і рівня, які розвиває автор книги, зазвичай стають резонансними, а книги перекладаються різними мовами. Так було з відомими працями Ортеги-і-Гасета, Освальда Шпенглера тощо.

Діалог 3-й – недавно, в кулуарах наукового семінару:

– Волинському державному університетові імені Лесі Українки надано статус національного.

– Логічно! Там працює проф. Свідзинський, він же був першим ректором...

Діалог 4-й – серед студентів:

– У журналі “Дзвін” я читала новели Анатолія Свідзинського.

– А я захоплений творами Володимира Свідзинського. Ось як сприймає цей поет чарівність вечірньої тиші:

*У заулку вузькому
Тонко мглиє туман;
Тінь високого дому
Полонила майдан.*

В іншому вірші, написаному влітку 1940 р, відчувається глибинна туга поета-патріота за втраченою свободою:

*Як білий дух, метався сніг,
І раптом склав блискучі крила,
І знемоців, і ничма ліг...
Невже звестись йому несила?*

- Геніальні поезії!
- Чи не родичі вони – Володимир і Анатолій Свідзинські?

Анатолій Свідзинський народився 1 березня 1929 р. в м. Могилів-Подільський Вінницької області. Його батько Вадим Свідзинський, 1888 року народження, походив з сім'ї священика Євтимія Свідзинського, закінчив Кам'янець-Подільську духовну семінарію, пізніше — Комерційний інститут у Києві. Працював усе життя економістом. Велика сім'я отця Євтимія дала українському народу одного з найкращих поетів 20-го століття Володимира Свідзинського.

Мати Анатолія була жінкою надзвичайної доброти і жертвовності. Ці риси її характеру створювали атмосферу любови в сім'ї, що мало глибокий позитивний вплив на розвиток характеру Анатолія.

З 1931 по 1939 р. батьки Свідзинського мешкали в Жмеринці, де Анатолій розпочав навчання в середній школі. Захоплювався дослідями у фізичному кабінеті, яким завідувала в школі мати.

На початку літа 1939 р. сім'я переїхала до Києва. Тут Анатолій не на жарт захопився астрономією і навіть прилаштувався до відомого київського професора Авеніра Яковкіна для спостережень зоряного неба в Головній астрономічній обсерваторії. Це було так серйозно, що якби не війна, він, можливо, став би астрофізиком.

Після війни сім'я переїхала до Львова і Анатолій вирішив по закінченні дев'ятого класу здавати екстерном екзамену за десятирічку. Опрацювавши за два місяці програму десятого класу, він склав всі іспити на відмінно і того ж року поступив у Львівський технологічний інститут будматеріалів. У перші два роки навчання в інституті Анатолій захопився фізикою та математикою, особливо розв'язанням олімпіадних задач. Саме це спонукало юнака перевестися на 2 курс Львівського університету на фізико-математичний факультет. Спеціалізувався у царині теоретичної фізики. Завершивши 1952 року навчання, Анатолій отримує диплом з відзнакою і рекомендацію до аспірантури.

Перший і частину другого року аспірантури Свідзинський працював під керівництвом проф. В.Міліянчука. За його сприяння здібний аспірант дістав дозвіл на довгострокове відрядження до Москви під патронат академіка Миколи Боголюбова. Напружена праця в сильному колективі учнів цього великого вченого, активна участь в роботі московських фізичних семінарів сприяли науковому зростанню аспіранта Свідзинського. Менш ніж за два роки він виконав дослідження у

галузі квантової теорії поля і завершив кандидатську дисертацію на тему “Метод функціонального інтегрування в теорії функцій Гріна”, яку захистив 7 лютого 1956 року у Львівському університеті.

Невдовзі після захисту дисертації міністерство освіти скеровує його на роботу асистентом кафедри математичної (згодом – математичної і теоретичної) фізики Харківського політехнічного інституту. Тут він читає математичні курси на інженерно-фізичному та інших факультетах.

1960 р. у Харкові створюється Фізико-технічний інститут низьких температур АН УРСР (ФТІНТ), куди Анатолій Свідзинський і переходить у відділ математичної фізики. Праця в цьому відділі остаточно сформувала науковий стиль Свідзинського з тяжінням до логічної чіткості та математичної елегантності у розв’язуванні поставлених проблем. Пізніше його діяльність проходила в одному з відділів теоретичної фізики цього інституту. Весь цей час він не переривав регулярних наукових контактів з акад. Боголюбовим.

Докторську дисертацію з теорії надпровідності на тему “Струмові стани в просторово-неоднорідних надпровідних системах” А.Свідзинський блискуче захистив в 1972 р. Вона містить низку оригінальних результатів, які широко використовуються різними авторами й понині. Зокрема, вченому вдалося розв’язати кількома способами задачу про струмові стани в контакті надпровідник – нормальний метал – надпровідник, що фігурувала у списку найскладніших проблем, складеному двічі лауреатом Нобелівської премії Джоном Бардіном.

Маючи такі наукові здобутки, А.Свідзинський міг вибудовувати стрімку кар’єру. Його запрошують до Об’єднаного інституту ядерних досліджень АН СРСР в Дубні. Але він не схотів покинути України заради вищої посади у престижному науково-дослідному інституті і залишився у Харкові. Так само, цінуючи особисту незалежність і гідність, відмовився від участі у виборах в Академію наук УРСР, для чого, окрім іншого, було вельми бажаним членство у компартії. До речі, членом цієї партії він ніколи не був.

Був цікавий епізод. Після захисту докторської дисертації А.Свідзинському було запропоновано директором ФТІНТу академіком Борисом Веркіним організувати окремий відділ, відповідний наказ був ним уже виданий. Проте партійне керівництво інституту запротестувало, і академіку Веркіну, видатному вченому і організатору науки, фундатору даного інституту, довелося цей наказ скасувати.

З 1975 р. А.Свідзинський майже 20 років працює в Сімферопольському університеті. Тут він засновує спеціалізацію з теоретичної фізики і створює наукову школу. Завершує монографію “Пространственно-неоднородные задачи теории сверхпроводимости” (М.: Наука, 1982).

У 1993 році на пропозицію тодішнього віце-прем’єра уряду України академіка Ігора Юхновського А.Свідзинський переїжджає на Волинь з метою організації нового університету в Луцьку. Він стає першим ректором цього університету, організує розбудову основних структур університету, зокрема, суттєво збільшує кількість факультетів і кафедр. Слід зазначити, що, підтриманий в цій важливій справі переважною більшістю викладацького колективу, з яким він розділяє заслугу швидкого формування нового університету класичного типу, ректор А.Свідзинський напшовхнувся на спротив прокомуністичних сил. Од-

нак цей спротив було подолано. Тим не менш, внаслідок погіршення здоров'я професор у травні 1995 р. полишає посаду ректора і віддається викладацькій та науковій роботі, розгортає формування волинської школи фізиків-теоретиків. Завершує працю над підручником "Математичні методи теоретичної фізики", який принципово відрізняється від старих орієнтацією на методи, розроблені в добу квантової фізики. Ця книга була завершена 1997 року і видана в Києві 1998 року. Наступного, 1999 року у видавництві Волинського університету "Вежа" виходять його "Лекції з термодинаміки", 2001 року – друге видання "Математичних методів теоретичної фізики" обсягом 563 стор., перший том монографії "Мікроскопічна теорія надпровідності", а 2003 р. завершує другий том цієї монографії. Наприкінці 2003 р. спільно зі своїм аспірантом О.Вілігурським видає "Лекції з фізики надпровідності". Наступного 2004 р. у видавництві "Вежа" виходить книга "Математичні методи теоретичної фізики" в 2 т. третім виданням (620 с.), 2007 р. – "Вступ до спеціальної теорії відносності", а 2009 р. – четверте видання, перероблене і доповнене (досконалості немає меж!), підручника "Математичні методи теоретичної фізики", видане в Києві (Інститут теоретичної фізики ім. М.М.Боголюбова НАН України) обсягом вже близько тисячі сторінок. Усі ці книги написані точною, чіткою мовою, ясно і лаконічно. Завдяки цим рисам наукового та педагогічного стилю, твори проф.Свідзинського користуються великим успіхом і сприяють росту нових наукових кадрів. За його монографіями з теорії надпровідності, починаючи з 1982 р., набували кваліфікації у цій надзвичайно важливій галузі теоретичної фізики численні молоді науковці.

Підручник "Математичні методи теоретичної фізики" викликав численні захоплені відгуки як студентів та аспірантів, так і високоавторитетних академіків та професорів. Річ у тім, що цей підручник спричинив переворот у формі і змісті викладання математичної фізики у сучасних університетах України. Якщо традиційні підручники з цього фундаментального предмету будувалися на математичних методах переважно класичної фізики, то підручник Свідзинського зорієнтований на висвітлення математичних методів та теорій, які були створені для досліджень у галузі квантової фізики – панівної фізичної теорії ХХ ст., яка зберігатиме свою провідну роль і в ХХІ столітті. У цьому сенсі книга нашого автора не має аналогів. Завдяки багатству матеріалу, викладеного з великою майстерністю, а особливо завдяки наявності великої кількості (близько 300) добре підібраних вправ і задач, сумлінний студент протягом трьох років праці набуває рівня, достатнього для того, щоб розпочати самостійні дослідження.

Для професора Свідзинського характерний широкий діапазон наукових і громадських інтересів. Наприкінці 80-х років, під час дискусій навколо будівництва Кримської атомної електростанції, А.Свідзинський досліджує широке коло проблем, пов'язаних з атомною енергетикою, зокрема дає обґрунтовану оцінку апостеріорних ймовірностей різних типів аварійності (вони виявилися на кілька порядків вище, ніж подані міністерством атомної енергетики СРСР). Пізніше ці оцінки були підтверджені американськими фахівцями. Враховуючи цю аргументацію та завдяки зусиллям громадськості Криму та Української Академії Наук, будівництво цього вкрай небезпечного об'єкта в сей-

смічно небезпечному регіоні Кримського півострова було припинене.

На початку 90-х років А.Свідзинський публікує дві праці з культурології, де висуває нову ідею про культуру як феномен самоорганізації ноосфери, що дозволило застосувати ідеї синергетики для висвітлення проблем культурології. Ці дослідження підсумовані і розвинені в його монографії “Самоорганізація і культура”, завершеній і виданій 1998 р. Культурологія як наука вперше отримала опертя на міцний фундамент надзвичайно глибокої сучасної теорії – синергетики. Нещодавно побачило світ розширене видання цієї оригінальної монографії під назвою “Синергетична концепція культури” (Луцьк, 2009.– 696 с.).

А.Свідзинський – автор низки відомих праць з теорії релігії, політології, націології та філософських проблем природознавства. Зокрема, в публікації 1994 р., присвяченій питанням релігії та її відношенню до сучасного природознавства, він на основі глибокого філософського аналізу спростував міф про несумісність науки і релігії, обґрунтував тезу про те, що природознавство не тільки не суперечить релігії, а є одним з її джерел. Він показав також, що лише подолання атеїзму і розвиток релігійної свідомості і моральності можуть вивести світ і Україну з духовної та соціальної кризи. Цей бік діяльності професора Свідзинського знайшов належну оцінку як у світських, так і в церковних колах української громадськості. В січні 1999 року він був нагороджений Патріархом Філаретом орденом Архистратига Михаїла.

Не можна не згадати невтомну діяльність ювіляра, пов’язану з українським відродженням, зокрема у Криму. Він пише статті, в яких захищає інтереси українців Криму, водночас виступає за повернення та облаштування на рідній землі кримських татар та інших депортованих народів. Основною публікацією на кримську тему є стаття у “Сучасності” (№ 10, 1992) “Крим вчора і сьогодні. А завтра?”. В ній він протиставив обґрунтовану економічно, політично та історично думку про майбутнє Криму в складі України авантюричним намірам шовіністичних сил відірвати Крим від України. Стаття неодноразово передавалася по українському радіо, передруковувалася в інших виданнях.

Звернення до національної проблеми потребувало надійного теоретичного підґрунтя. Саме цим пояснюється інтерес А.Свідзинського до теорії культури. Від ідей його культурологічних праць іде пряма стежка до наукового розгляду національного питання. Відома його брошура “Це складне національне питання” була опублікована окремим виданням 1994 р., після чого частково чи повністю перевидавалася в інших засобах масової інформації. Принципово новим у ній є пов’язання сучасної стратегії розбудови української держави з фундаментальними законами самоорганізації, що стосуються етногенезу, націотворення та культури.

Проф.Свідзинський приділяє значну увагу проблемам вдосконалення освіти в середній і вищій школі, брав активну участь в роботі численних конференцій, присвячених реформі освіти, розробці нових форм та методів навчання, гуманітаризації викладання у вищих навчальних закладах, визначенню концепції класичного університету в умовах сучасної України. Він гостро і конкретно критикував формалізм у викладанні фізико-математичних дисциплін в середній школі.

Будучи з 2001 року головним редактором журналу “Розбудова держави”, він у кожному числі журналу публікує цікаві й актуальні статті. Лише задля них варто було передплачувати це періодичне видання.

Дійсний член НТШ, проф. А.Свідзинський вже понад десять років очолює Волинський осередок НТШ. Його статті публікуються у “Віснику НТШ” та у “Фізичному збірнику НТШ”.

Недавно у видавництві Наукового товариства ім.Шевченка вийшла з друку цікава і вельми повчальна книжка Анатолія Свідзинського “Мої спогади про Миколу Миколайовича Боголюбова”.

Враховуючи наукові здобутки професора Свідзинського А.В., Інститут теоретичної фізики ім. М.М.Боголюбова НАН України 2008 р. присвоїв йому почесне звання доктора honoris causa. Він має звання Заслуженого діяча науки і техніки України.

Все своє свідоме життя ювіляр цікавиться художньою літературою, філософією, музикою, історією, а особливо захоплюється поезією. Як пише шановна д-р М.Жуйкова, дружина Анатолія Вадимовича, поетичні твори він виконує без зовнішніх ефектів, але глибоко й виразно.

Помітною подією у вивченні життя і творчості поета Володимира Свідзинського стала книга А.Свідзинського “Я виноград відновлення у ніч несучу...”: Володимир Свідзинський – творець прекрасного” (К.: В-во ім. Олени Теліги, 2003). Стимулом до її створення стали листи від Івана Дзюби, написані ще 1988 та 1989 р.р., про необхідність зібрати родинні спогади про Володимира Свідзинського. Анатолій Вадимович опрацював рукописні спогади свого батька, а також архівні матеріали. Книга цікава аналізом світогляду поета, якому судилося творити в найтяжчі для України часи – 20-ті та 30-ті роки ХХ ст. Подано оригінальні тлумачення багатьох віршів, документально підтверджено обставини трагічної загибелі поета в 1941 р. До книги включено додатки, що містять матеріали про В.Свідзинського, значна частина яких ніколи не публікувалася в Україні. Цією книгою автор прагнув віддати борг своєму родичу, великому українському поетові, творчість якого советські каральні органи намагалися стерти з пам’яті народу.

А ще фізик-теоретик А.Свідзинський створює літературні мініатюри. Деякі з них опубліковані в журналах “Український засів” (1997, № 4-6): “Курка і соціалізм”, “Геніальний гусак”, “Універсальна промова”; “Сучасність” (1997, № 12): “Масло”; “Розбудова держави”: “Всенародне горе”, у газеті “Українське слово”: “Як мені дали ім’я і що з того вийшло”, “Гімалайський комар”, “Гаманець з секретом”, у журналі “Дзвін” (2005 №1): “Двоустка”, “Обмін речовин” та ін., в газеті “День” (27.ІІ. 2009): “Як мені дали ім’я, і що з того вийшло”, в журналі “Універсум” (2009, №3-4): “Химерна генетика” тощо. Втім, більша частина його мікронovel нині залишається ще неопублікованою і ходить серед читачів-шанувальників у формі роздруківок.

Секрет дивовижної працездатності й різнобічності таланту Анатолія Свідзинського – у його залюбленості чарами життя й зачудованості таємницями світобудови. Нас, сучасників професора, вражає сила його інтелекту.

Який епітет застосувати для характеристики творчої особистості такого обширу? Це простий і адекватний народний епітет: **він – мудра людина**. Бажаючи йому щасливого довголіття, завершу словами самого Ювіляра: “Я хотів би закликати до ширості і відкритості в наших взаєминах, до довіри і любові, бо в наш час, хай по-своєму і складний, а часом тяжкий, ми маємо значно ширші можливості, реалізація яких залежить передусім від нас самих, нашої волі, нашої вірності не лише науці, а й щедрому українському слову і українській культурі в її цілісності.” (“Фізичний збірник НТШ” т.7, 2009 р.).